

πρόσθεν τοῦ Καποδιστρίου πολέμιοι, ψηφίσαντες ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν τῇ ἐθνικῇ συνελεύσει τοῦ 1843 τὴν ἀνέγερσιν ἀνδριάντος, διηρμήνευσαν ἐν πανηγυρικῇ μεταγνώσει τὴν ὀφειλομένην πρὸς τὸν μεγαλόφρονα Κερκυραῖον εὐχαριστίαν τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ ἀνόθευτον περὶ Καποδιστρίου φρόνημα τοῦ Κοραῆ διαφαίνεται ἐν ταῖς προγενεστέραις αὐτοπροαιρέτοις αὐτοῦ δηλώσεσι καὶ οὐχὶ ἐν ταῖς ὕστερον βεβιασμέναις καταγγελίαις, εἰς ἃς φιλοψευδεῖς καὶ φαῦλοι ὑποβολεῖς καὶ ἐκ προνοίας ἀπατεῶνες παρεπλάνησαν τὴν ἀγαθὴν τοῦ σοφοῦ γέροντος γνώμην. Εἰς τοῦτο δὲ συνεβάλετο οὐκ ὀλίγον καὶ ἡ προβεβηκυῖα τοῦ Κοραῆ ἡλικία, ἥτις ἐπιτείνουσα τοῦ σώματος τὸν κάματον, συνέπέτεινε ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ αἰτίᾳ καὶ τῆς ψυχῆς τὴν εὐκατάπληκτον διάθεσιν. Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἐλληνικῆς Βιβλιοθήκης ἤρξατο ὁ Κοραῆς μεμψιμοιρῶν ἐπὶ τοῖς πρεσβυτικοῖς αὐτοῦ παθήμασι, καὶ λίαν πρόωρος αἰσθανόμενος τὸ τέρμα τοῦ ὀδυνηροῦ, ὡς ἔλεγε, βίου του. «Ἐγὼ, φίλε μου (ἔγραφε πρὸς τὸν Ἰάκωβον Ῥώταν) εἶμαι τώρα εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ κατάστασιν τῶν караβοκυρίων, οἱ ὅποιοι πλησιάζοντες τὸν λιμένα, περιμαζεύουσι τὰ πανία των· βλέπω πλησίον τὸν λιμένα καὶ αἰσθάνομαι τὴν ὄσμην τῆς γῆς, ἥτις ἔχει νὰ καλύψῃ τὸ σαρκίον μου». Δὲν παύεται δὲ αἰτιώμενος ἐκάστοτε τῆς γεροντικῆς ἡλικίας τὰ πολλὰ καὶ παντοῖα κακὰ καὶ συνεχῆ ἀρρώστηματα. Τὸ γνωστὸν «βίη λέλυται, χαλεπὸν δέ με γῆρας ὀπάζει» ἀπαντᾷ πλεονάκις ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Κοραῆ, ὡς κοινὸς τις ἐπωδός. Δύσκολον, δυσπάλαστον καὶ «βαρύτερον Αἴτνας σκοπέλων» εἶναι βεβαίως τὸ γῆρας, καὶ, ὡς εἶπεν ὁ σκυθρωπὸς Εὐριπίδης, οὐδέν ἐστι χεῖρον τοῦ γήρατος ἐν θνητῷ γένει·

γέροντες οὐδέν ἐσμεν ἄλλο πλὴν ὄχλος  
καὶ σχῆμ', ὀνείρων δ' ἔρπομεν μιμήματα·  
νοῦς δ' οὐκ ἔνεστιν, οἴομεθα δ' εὖ φρονεῖν.

Ἄλλ' ὁ αὐτὸς τραγικὸς ποιητὴς ὁ εἰπὼν «φωνὴ καὶ σκιά γέρων ἀνὴρ» διδάσκει ἀλλαχοῦ ἐπὶ τὸ παραμυθητικώτερον, ὅτι «οὐ πάντα τῷ γῆρα πρόσεστι κακά»· ὅτι

σοφὸν γέ τοί τι πρὸς τὸ βουλευεῖν ἔχει  
τὸ γῆρας, ὡς δὴ πολλ' ἰδὸν τε καὶ παθόν.

Ἐπὶ τοῦ Κοραῆ δὲ ἀρμόζει κάλλιστα τὸ ἀπόφθεγμα δὲν ἐνθυμούμεθα τίνος ἀρχαίου ποιητοῦ, «γῆρας λεόντων κρεῖσσον ἀκμαίων νεβρῶν»· διότι ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου πρεσβύτου ἐξηγγέλθησαν πρὸς τοὺς Ἑλληνας τοιαῦται καὶ τοσαῦται ἀληθῶς σοφαὶ ὑποθῆκαι οἷαι καὶ ὅσαι ὑπὸ τοῦ δαιμονίου ἐκείνου ἀνδρὸς, κατὰ τὰς δυσμὰς οὐδὲν ἦττον ἢ κατὰ τὰς ἀνατολάς τοῦ φωτεινοῦ βίου του. Οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἐγκατοπτρίζεται ἐμφαντικώτερον ἢ λαμπρὰ τοῦ Κοραῆ φυσιογνωμία ἢ ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς, φιλοπαιδευτικαῖς, ἠθικαῖς καὶ ταῖς ἄλλαις αὐτοῦ νοουθησεσιν, ἅς ἀκαταπαύστως, ὡς χρυσορρόης ποταμὸς, γλυκέως ἅμα καὶ λιγέως, καὶ δημοσίᾳ καὶ κατ' ἴδιαν, προχέει εἰς ὠφέλειαν τοῦ ἀναγεννωμένου ἔθνους. Ἀρχὴν παιδείσεως ἐνόμιζεν εἰκότως τὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. «Ἡ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων (ἔγραφε τῷ 1808) πρέπει εἰς ἡμᾶς μάλιστα τοὺς Ἑλληνας νὰ ᾖ βᾶσις καὶ τὸ θεμέλιον πάσης ἐπιστήμης· ποῖα κατάρρα εὔρηκε τοὺς ταλαιπώρους Γραικοὺς νὰ ἀμελῶσι τὸ προγονικόν των κτῆμα, νὰ μὴ καταλαμβάνωσι τὰ συγγράμματα τῶν προπατόρων αὐτῶν, εἰς τὰ ὅποια οἱ σοφοὶ Εὐρωπαῖοι προσφέρουσι τόσον σέβας; Διὰ νὰ μάθῃ τις τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καλῶς πρέπει νὰ φροντίσῃ νὰ ἀποκτήσῃ καὶ διδάσκαλον τῆς λατινικῆς· κἀνεὶς δὲν ἐμπορεῖ νὰ καυχῆθῃ ὅτι ἐξεύρει ἐντελῶς τὴν ἑλληνικὴν, ἂν δὲν ἔχῃ εἶδῃσιν τῆς λατινικῆς. Διὰ νὰ εὐδοκιμήσῃ τὰ σχολεῖα, πρέπει νὰ κατασταθῶσι καλαὶ βιβλιοθηκαί. Διδάσκαλος χωρὶς βιβλία εἶναι ῥάπτῃς, χωρὶς βελόνας, χωρὶς ψαλίδια, χωρὶς κλωστήν. Ἐθνος φωτισμένον δὲν ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὅποιον εὐρίσκονται διακόσιοι ἢ τριακόσιοι σοφώτατοι ἄνδρες, ἀπὸ δὲ τοὺς λοιποὺς οἱ περισσότεροι δὲν ἐξεύρουσιν οὔτε νὰ γράψωσι οὔτε νὰ ἀναγνώσωσι μίαν ἐπιστολήν. Τότε μόνον δύναται νὰ καυχῆθῃ τὸ ἔθνος ὅτι ἔχει φῶτα, ὅταν τὰ φῶτα ᾖσιν σκορπισμένα καὶ διαμερισμένα εἰς ὅλους τοὺς πολίτας κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τῆς καταστάσεως ἐκάστου». Εἰς τί δὲ συνίσταται ἡ ἀληθινὴ παιδεία; Ὁ Κοραῆς, ὀρμώμενος ἀπὸ τοῦ πλατωνικοῦ ἀποφθέγματος «ἄνθρωπος, παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὼν καὶ φύσεως εὐτυχούς, θειότατον, ἡμερώτατόν τε ζῶν γίγνεσθαι φιλεῖ· μὴ ἰκανῶς ἢ μὴ καλῶς τραφέν, ἀγριώτατον τῶν ὅσα φύει ἢ γῆ» — ἐντεῦθεν ὀρμώμενος, λέγει. «Ἡ ἀνατροφή τῶν νέων πρέπει νὰ ᾖ τοιαύτη, ὅποια νὰ φυτεύῃ εἰς τὰς ψυχὰς των «ἔμπεδον νοῦν»· εἰς ὄντινα δὲν εὐρίσκεις τοιαύτην ψυχὴν ἔμπεδον, συμπέραινε, χωρὶς ἀπάτης φόβον, ὅτι ἢ δὲν ἔλαβεν ὀλότελα παιδείαν ἢ ἀπέκτησε μόνον ἐκεῖνο τῆς παιδείας τὸ μέρος

(ἀσυγκρίτως βλαβερώτερον παρά τὴν παντελῆ ἀπαιδευσίαν) τὸ ὁποῖον ὀνομάζει ὁ Κέβης ψευδοπαιδείαν. Μάθετε ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ἢ μᾶλλον αὐτὸν τὸν Σωκράτην, ὅτι ἡ σοφία χωρὶς τὴν ἐπιστήμην τοῦ λογικοῦ, βλάπτει πλεόν παρά ὠφελεῖ τὸν σοφόν. Ὁ δὲ τὴν καλουμένην πολυμαθειαν κεκτημένος, ὀρφανὸς δὲ τῆς τοῦ βελτίστου ἐπιστήμης, ἀναγκάζεται νὰ στρέψῃ τὴν σοφίαν του εἰς πανουργίαν καὶ νὰ προξενήσῃ εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν πατρίδα τόσον μεγαλήτερα κακὰ, ὅσον εἶναι σοφώτερος. Ἡ ἀληθινὴ παιδεία (ἣτις ἄλλο δὲν εἶναι παρά τὴν τελείωσιν τοῦ λογικοῦ) ἂν δὲν ἀρχίσῃ κατὰ τὸ νομᾶ τῆς παιδιόθεν (ἐκ παίδων) δύσκολα ἀποκτᾶται ἀπὸ τὴν σχολικὴν λεγομένην παιδείαν. Τὸ θηρίον τοῦτο, ὡς ὀνομάζει ὁ Πλάτων τὸ παιδίον, ἂν δὲν ἀρχίσῃ ἀπ' αὐτὰ τὰ σπάργανα ἢ δάμασις του, δύσκολα πλεόν ἔπειτα δαμάζεται. Θέλει λοιπὸν ὁ Κοραῆς τὴν τελειοποιούσαν τὸ λογικὸν ἀληθῆ παιδείαν, ἣτις προφυλάσσει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ πάντων τῶν ἐνδεχομένων κινδύνων καὶ ἦν εὐφυέστατα ὠνόμασεν ὁ Πλάτων περιαγωγὴν ψυχῆς, τουτέστιν ἐκ νυκτερινῆς τινος ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀληθινὴν ἐπάνοδον. Κατὰ τὸν κωμικὸν ποιητὴν Μένανδρον

πολὺ κρεῖττον ἐστὶν ἐν καλῶς μεμαθηκένοι  
ἢ πολλὰ φαύλως περιβεβλησθαι πράγματα.

Ἄλλὰ πρὸ τοῦ Μενάνδρου, ἀπεφάνητο ὁ θεῖος Πλάτων, ὅτι οὐδαμοῦ δεινὸν οὐδὲ σφοδρὸν ἀπειρία τῶν πάντων, οὐδὲ μέγιστον κακὸν, ἀλλ' ἢ μετὰ κακῆς ἀγωγῆς πολυπειρία καὶ πολυμαθία γίνεται πολὺ τούτων μείζων ζημία. Πρὸ τοῦ Πλάτωνος εἶπεν ὁ Αἰσχύλος «ὁ χρήσιμ' εἰδὼς οὐχ ὁ πόλλ' εἰδὼς σοφός»· ὀλίγον δὲ πρὸ τοῦ ἀθηναίου τραγικοῦ, ὁ φιλόσοφος Ἡράκλειτος, ὅτι «πολυμαθίη νόον οὐ διδάσκει». Τὸ δόγμα τοῦτο τοῦ μεγάλου ἐξ Ἐφέσου φιλοσόφου ἐξηγούμενος ὁ Κοραῆς, προστίθησι. «Δὲν ἐμπόδιζε βέβαια οὐδὲ κατεδίκαζεν ὁ Ἡράκλειτος τὴν πολυμαθειαν· ἀλλ' ἐσήμαινεν ὅτι δὲν ὠφελεῖ τίποτε ἡ πολυμαθεια ἂν δὲν συνοδεύεται μὲ νοῦν· ἐσήμαινεν ὅτι πρῶτον καὶ ἀναγκαιότατον ὄλων τῶν μαθήσεων μάθημα εἶναι καὶ πρέπει νὰ ᾔηται ἡ τελειοποίησις τοῦ λογικοῦ· ἐσήμαινεν ὅτι εἶπε μετ' αὐτὸν δὲν ἐξεύρω τίς ἀπὸ τοῦς κωμικοῦς «ὡς οὐδὲν ἢ μάθησις ἦν μὴ νοῦς παρῆ», ὅτι ἔλεγε μετὰ τοῦτον ὁ Ἐπίκτητος «δεῖ μὲν καὶ φιλοσοφεῖν, δεῖ δὲ καὶ ἐγκέφαλον ἔχειν». Ὅταν ὁ Σωκράτης ἔλεγεν ὅτι ὄλαι αἱ κακῆαι γεννῶνται ἀπὸ τὴν



ἀμάθειαν, δὲν ἐνόει βέβαια ἀπὸ ἀμάθειαν ἀστρονομίας, φυσικῆς, ἰατρικῆς ἢ ἄλλης τινὸς ἐπιστήμης ἢ τέχνης, ἀλλ' ἀπὸ τὴν δυστυχεστάτην στέρησιν τοῦ ἐγκεφάλου. Ὁ ἐγκέφαλος οὗτος ἢ νοῦς ἀπ' οὐδεμίαν ἄλλην ἐπιστήμην ἢ τέχνην εἶναι δυνατὸν ν' ἀποκτηθῆ πλὴν ἀπὸ τὴν τελειοποίησιν τοῦ λογικοῦ, ἧτις εἶναι ἡ φρόνησις, μόνη ἱκανὴ, καθὼς ἔλεγεν ὁ Πλάτων, νὰ διακρίνη τὸ καλὸν ἀπὸ τὸ κακὸν, μόνη νὰ προξενήσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅ,τι κοιῶς ἐπιθυμοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, τὴν εὐδαιμονίαν. Τοιαύτη φρόνησις δὲν ἀποκτᾶται ἀπὸ τὴν πολυμαθειαν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν, τὴν ὅποσαν ἂν δὲν εὐτύχησεν ὁ νέος νὰ μάθῃ παιδιόθεν διὰ καλῆς παιδικῆς ἀνατροφῆς, χρεωστῆ νὰ τὴν διδαχθῆ πρὸ πάσης ἄλλης ἐπιστήμης, ποτιζόμενος αὐτὴν ἀπὸ τὰ σωτήρια παραγγέλματα πολλῶν μεγάλων ἀνδρῶν, καὶ νὰ τὴν διδαχθῆ ὅσον δυνατὸν ταχέως, πρὶν ἢ πρόβασις τῆς ἡλικίας καταστήσῃ τῆς ψυχῆς τὰ πάθη ἀθεράπευτα. Τὸ μάλιστα δυσκολοθεράπευτον τῶν παθῶν τούτων εἶναι ἡ οἴησις, τόσο πλεον ἄξιον ἰατρικῆς ἐπιμελείας, ὅσον εἶναι καὶ πάθος οἰκειότερον τῆς ἡλικίας τῶν νέων, «οἱ μὲν οὖν νέοι... εἰδέναι πάντα οἴονται καὶ δισχυρίζονται», λέγει ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ δεύτερον παράγγελμα τοῦ Ἡρακλείτου, ὅστις ἔκρινε τὴν οἴησιν πάθος τόσο ὀλέθριον εἰς τοὺς νέους, ὥστε τὴν παρωμοίαζε μὲ τὸ σωματικὸν ἀρρώστημα τῆς ἐπιληψίας (τὴν τε οἴησιν ἱερὰν νόσον ἔλεγε)». Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ὁ Κοραῆς, μετὰ τὴν παράθεσιν τοῦ ἀνωτέρω ἀριστοτελικοῦ χωρίου, μεταγράφει καὶ ἕτερον ἐκ τῆς «Ῥητορικῆς», τόδε· «καὶ αἰσχυνηλοὶ (οἱ νέοι)· οὐ γάρ πω καλὰ ἕτερα ὑπολαμβάνουσιν, ἀλλὰ πεπαίδευνται ὑπὸ τοῦ νόμου μόνον» ἐνθα εὐφυέστατα τρέπει τὸ ἀλλὰ εἰς τὸ ἀλλ' ἄ. Ἡ ἐπιτυχῆς αὕτη διόρθωσις φαίνεται λαθοῦσα τοὺς κριτικούς· τοῦλάχιστον ἐν τῇ τριτόμῳ ἐκδόσει τῆς «Ῥητορικῆς» τοῦ Ἀριστοτέλους (ἐν Cambridge, 1877) τὸ χωρίον εἶναι ἔτι καὶ νῦν ἀδιόρθωτον.

Πρὸ εἴκοσι καὶ περιπλέον ἐνιαυτῶν ἐν μικρᾷ «περὶ τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων» πραγματεία ἐγράφομεν. «Πολλοὶ ἀναφέρουσι τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος ἀρρώστιαν εἰς τὴν ἔλλειψιν ἠθικῆς ἀνατροφῆς, ἧτις μόνη αὕτη δύναται νὰ χαλιναγωγῇ τὰς παρεκτροπὰς τῆς μονομεροῦς διανοητικῆς ἐπιδόσεως. Τοῦτο εἶναι μέχρι τινὸς ἀληθές· ὁ Ἀριστοτέλης γνωματεύει ποῦ ἔτι ἡ διάπλασις τοῦ νοῦ χωρὶς τῆς συγχρόνου διαπλάσεως τοῦ ἥθους καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον βλαβερώτερον καὶ πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὸ κοινόν· εἰκότως δὲ ὁ αἰοίδιμος

Κυβερνήτης επέστησε πρὸ πάντων τὴν διάνοιαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἠθικὴν μάλλον ἢ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀγωγὴν τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος. Ἀλλὰ δεόν νὰ ἀναμνησθῶμεν ὅτι ἐνίοτε ἡ ἠθικὴ μόρφωσις χαλαροῦται ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νοῦ καὶ ὅτι πολλάκις ὁ ἀπαιδευτος ἄνθρωπος εἶναι χρηστοθεστέρος τοῦ πεπαιδευμένου, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι τυγχάνει ἀπαιδευτος. Βεβαίως ἡ πρόοδος πάσης κοινωνίας, ὅπως τελεσιουργῆται ἐναρμονίως καὶ κανονικῶς, πρέπει νὰ ᾔηται ἠθικὴ ἅμα καὶ διανοητικὴ· ἀλλὰ τῶν δύο τούτων στοιχείων τῆς καθόλου κοινωνικῆς προόδου ἰσχυρότερον καὶ σημαντικώτερον εἶναι τὸ διανοητικόν. Ὁ πολιτισμὸς ὑπονοεῖ ἀδιάλειπτον κίνησιν, ἀκατάπαυστον πνευματικὸν σάλον· ὅσον ἤδη ἂν ὑποτεθῆ ὁ πολιτισμὸς οὗτος προῖον ἠθικῆς τε καὶ διανοητικῆς ἐνεργείας, οὐδεμίαν ἐπιδέχεται καταμέτρησιν διὰ τῆς ἠθικῆς. Ὁ Buckle (History of Civilization, τομ. α. σελ. 155—209) ἀπέδειξεν ὅτι ἡ διανοητικὴ ἀρχὴ εἶναι καὶ προοδευτικωτέρα τῆς ἠθικῆς καὶ μονιμωτέρα ἐν τοῖς ἐξαγομένοις αὐτῆς». Ἡ θεωρία τοῦ ἄγγλου φιλοσόφου ἱστορικοῦ παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς εὐλόγους ἀντιφρήσεις. Ὁ Κοραῆς, ἐπόμενος εἰς τὰ δόγματα τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, διδάσκει πάνυ ὀρθῶς ὅτι κρηπὶς πάσης ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως εἶναι τοῦ ἠθους ἡ διάπλασις. Διττὴ εἶναι ἡ παιδεία, ἡ τῆς κεφαλῆς, καὶ ἡ τοῦ στήθους· ἡ μὲν, τελειοποιεῖ τὰς διανοητικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, ἡ δὲ, τὰς ἠθικάς. Ἡ παιδεία τῆς κεφαλῆς, κεχωρισμένη ἀπὸ τῆς στηθικῆς, γεννᾷ ἀνθρώπους λογίους, κομψοὺς, ἐρασμίους, μ.χλακοὺς, φιλομειδεῖς, ἡδυλόγους ἐν ταῖς ὀμιλίαις καὶ ταῖς συναναστροφαῖς, δεξιωτάτους περὶ τοὺς καλλωπισμοὺς, εἰδήμονας τῆς τέχνης τοῦ σχηματίζεσθαι καὶ προσφέρεσθαι κατὰ τοὺς καιροὺς, ἀσχολουμένους μετὰ ζήλου περὶ τὰς ἀπολαύσεις τῶν ἐλευθερίων τεχνῶν, «περιπεπλασμένους ψιμυθίοις» ἐνὶ λόγῳ ἔξωθεν χρηστοθήεις, ἀλλ' ἔσωθεν μεστοὺς ὑποκρίσεως, φιλοψευδίας, πονηρίας, φθόνου, φιλοκερδείας, δολοφροσύνης καὶ πάσης κακοηθείας. Ἡ τοῦ στήθους παιδεία, ἥτοι τῆς καρδίας ἡ ἠθικὴ μόρφωσις, αὐτὴ μόνη τίκτει καλοὺς καγαθοὺς ἀνδρας·

ὄφθαλμοὶ καὶ γλῶσσα καὶ οὐατα καὶ νόος ἀνδρῶν,  
ἐν μέσῳ στηθῶν ἐν συνετοῖς φύεται

λέγει ὁ Θεόγνις. Ταύτην δὲ τὴν φιλοσοφικὴν τοῦ στήθους παιδείαν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἐνιαυτοὺς δὲν διέλιπεν ὁ Κοραῆς θερμῶς ἐκάστοτε

συμβουλευών πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὡς τὸ ἀσφαλέστατον ὄρμητήριον πρὸς τὴν πολύευκτον τοῦ γένους ἀναβίωσιν. Ἦδη κατὰ τὸν δεκέμβριον τοῦ 1807 ἔγραφε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Βασιλείου. «Ἐχεις δίκαιον νὰ ταλανίζης τοὺς ἡμετέρους διὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς τακτικῆς καὶ στοιχειωτικῆς ἢ συστηματικῆς ἔξεως. Ἡ νόσος αὕτη κατέχει καὶ ἀπαιδεύτους καὶ πεπαιδευμένους· τοὺς πρώτους διὰ τὴν ἀπαιδευσίαν των, καὶ τοὺς δευτέρους διὰ τὴν διεστραμμένην παιδείαν των». Καὶ κατὰ τὸν ἀπρίλιον τοῦ 1808. «Τὸ κακοῦ τὸ αἷτιον εἶναι, καθὼς τὸ εἶπα καὶ ἄλλοτε, ὅτι σοφίζομεθα οἱ δυστυχέστατοι χωρὶς προλαβούσης παιδικῆς ἀγωγῆς οἱ περισσότεροι, ἢ μᾶλλον μὲ προλαβοῦσαν κακὴν καὶ βάρβαρον ἀγωγήν. Φυσικὰ πίπτομεν εἰς τὴν οἴησιν τῶν νεοπλούτων, τοὺς ὁποίους τὸ σοδομιτικὸν ἔθνος ὀνομάζει «σογχαντὰν γχιουρμούς». Μὴν ἀμφιβάλλης ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ αἷτιον. «Τὸν ἄνδρα τοῦτον βιβλίον διέφθορε». Καὶ ὁ φθαρμένος οὗτος γίνεται παντάπασιν χειρότερος ἀπὸ τὸν παντάπασιν ἀπαιδευτον κακὸν, καθὼς τὸ παρατήρησε καὶ ὁ Πλάτων». Ὑπερμεσοῦντος δὲ τοῦ 1818 ἐπέστελλε πρὸς τὸν Ῥώταν. «Οἱ νέοι μας ἀφίνουν τὴν πατρίδα κακῶς ἀναθραμμένοι καὶ κολοβωμένοι τὰς ψυχὰς ἀπὸ τὴν τρυφήν, ἂν ἦναι ἀπὸ δυνατῶν οἴκους ἢ ἀπὸ τὴν βαναυσίαν, ἂν ἐγεννήθησαν ἀπὸ βαναύσους. Αἱ ἐπιστῆμαι εἰς τοιαύτας ψυχὰς γίνονται φυσικὰ ὄπλα εἰς μωρῶν ἢ μαινομένων χεῖρας, μὲ τὰ ὁποῖα κτυποῦν τυφλὰ ὄντινα ἀπαντήσωσιν, οἱ μὲν ἐπιθυμοῦντες νὰ ἔχωσι τὴν αὐτὴν ὑπεροχὴν, τὴν ὁποίαν εἶχαν εἰς τὴν πατρίδα διὰ τὸν πλοῦτον ἢ τὴν δύναμιν· οἱ δὲ βάνουσοι, ἐκδικούμενοι διὰ τὴν ὁποίαν ἐδοκίμαζαν καταφρόνησιν ἀπὸ τοὺς ὑπερέχοντας, ὅχι κατ' αὐτῶν τῶν ὑπερεχόντων μόνων, ἀλλὰ κατὰ παντὸς, ὅστις, κατὰ δυστυχίαν του, τοὺς ἀπαντήσῃ». Κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος (1819) ἔγραφεν ἐπ' ἴσης. «Τῆς ἀνατροφῆς τὸ πρᾶγμα εἶναι ἔργον πολλοῦ κόπου καὶ προσοχῆς μεγάλης, ἐπειδὴ εἰς ἓνα καὶ μόνον σκοπὸν ἀποβλέπει, νὰ δαμάσῃ τὰ πάθη τοῦ ἀνατρεφόμενου εἰς τόσον, ὥστε νὰ στοχάζεται ὡς ἴδιόν του τὸ κοινὸν τῆς πατρίδος συμφέρον· νὰ τὸν πληροφορήσῃ ὅτι εὐδαίμων νὰ κατασταθῇ εἶναι τῶν ἀδυνάτων εἰς κακόδαιμονοῦσαν πατρίδα· ὅτι ἀφοῦ ἀφήσῃ τὴν πατρικὴν οἰκίαν καὶ παύσῃ νὰ συζῆ μὲ τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς ἀδελφούς του, δὲν ἀπολύεται διὰ τοῦτο ἀπὸ τὰ πρὸς ἐκείνους καθήκοντα, ἀλλ' ἐμβαίνει εἰς ἄλλην εὐρυχωροτέραν οἰκίαν, τῆς πατρίδος τὴν πολιτείαν, καὶ συζῆ μὲ πλειοτέρους ἀδελφούς, μὲ τοὺς ὁποίους ἂν δὲν φέρεται ὡς ἀδελφός, ἂν χωρίζῃ τὸ συμφέρον του ἀπὸ τὸ συμφέρον εἰς τοὺς ἄλλους, μὴν ἀμφιβάλλῃ ὅτι



ἔγινεν ὁ δυστυχέστατος ὄλου τοῦ κόσμου». Μετὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανά-  
τασιν, ὁ Κοραῆς ἐπαναλαμβάνει ἐντονώτερον τὰς αὐτὰς ὑποθήκας. «Ἡ  
παιδεία καὶ ἀνατροφή τῶν ἀνθρώπων (ἔλεγε τῷ 1824) εἶναι διπλῆ,  
παιδεία τῆς κεφαλῆς καὶ παιδεία τοῦ στήθους, καλαὶ καὶ αἱ δύο· ἀλλ'  
ἢ πρώτη χωρὶς τὴν δευτέραν δὲν ἔφερε ποτὲ εἰς κἀνὲν ἔθνος τὴν ἀλη-  
θινὴν εὐδαιμονίαν, ἣτις τότε μόνον εἶναι ἀληθινὴ ὅτε εἶναι μοιρασμένη  
ἀναλόγως εἰς ὅλον τὸ ἔθνος, διότι τότε μόνον δύναται νὰ φυλάξῃ τὸ  
ἔθνος ἀπὸ τὴν δουλείαν. "Ἄν θέλωμεν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν, ἄς ἀρχίσω-  
μεν ἀπὸ τοῦ στήθους τὴν παιδείαν, καὶ ἐπιστήμῃ καὶ τέχνῃ καὶ πᾶσα  
γνώσις ἄλλη δὲν θέλουν ἀργήσῃ νὰ τρέξωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀκά-  
λεσται». Τῇ 3 φεβρουαρίου 1825 ἔγραφε πρὸς τὸν Ῥώταν. «Σπούδασε  
μάλιστα τὴν ἀνατροφήν τοῦ στήθους, ἣτις μόνη μορφώνει τοὺς ἀληθεῖς  
ἀνδρας καὶ τὰς ἀνδρείας γυναῖκας, παρὰ τὴν ἀνατροφήν τῆς κεφαλῆς,  
ἀπὸ τὴν ὁποίαν πλάσσονται οἱ καταχρηστικῶς ὀνομαζόμενοι χρηστοθήεις  
οὔτοι καὶ ἐράσμιοι (aimables) καὶ κομψοὶ ἀνδριαντίσκοι. "Ἐχε καὶ τοῦτο  
εἰς τὴν μνήμην σου, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι πρᾶγμα ἐθιστὸν καὶ ἀποκτᾶται  
ὡς ὅλα τὰ ἀποκτώμενα ἀπὸ μακρὰν συνηθειαν, ἣτις κατανατᾷ εἰς ἕξιν  
καὶ σχεδὸν εἰς δευτέραν φύσιν. Ἄλλὰ τὸ ἔθος τοῦτο πρέπει ν' ἀρχίσῃ  
μ' αὐτὴν τὴν νηπιώδη ἡλικίαν. Καθὼς, ἔστις συνειθίσῃ παιδιόθεν τὸν  
καφὲν ἢ τὸν βρωμισμένον ταβάκον, κρίνει τὴν στέρησίν του μεγάλην  
δυστυχίαν, ἀπαράλλακτα, καὶ ὅστις συνειθίσῃ ἀπὸ μικροῦ νὰ χαίρῃ εἰς  
τὰ δίκαια καὶ νὰ ἀγανακτῇ εἰς τὰ ἄδικα, τὴν αὐτὴν ἕξιν καὶ συνηθειαν  
θέλει ἔχειν καὶ ὅταν φθάσῃ εἰς ἀνδρικήν ἡλικίαν». Ὁ φαῦλος λόγιος  
εἶναι κατὰ τὸν Κοραῆν, μυριάκις κινδυνωδέτερος τοῦ φαύλου ἀμαθοῦς.  
«Ἀπὸ δύο κκκῆς ψυχῆς ἀνθρώπους, ὁ γραμματισμένος καὶ λογιώτατος  
εἶν' ὁ χειρότερος· καθὼς ἐξεναντίας ἀπὸ δύο καλὰς ψυχὰς, ἡ γραμμα-  
τισμένη εἶναι ἡ καλητέρα, διότι τρέχει ὀλιγώτερον κίνδυνον νὰ χάσῃ  
τὴν ἀρετὴν τῆς». Πρῶτον θεραπευτέον τὰ χρηστὰ ἦθη καὶ ἔπειτα τὰς  
ἐπιστήμας. «Ἡ ἀπόκτησις τῶν ἐπιστημῶν εἶναι μέγα πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸ  
κάλλιστον καὶ μέγιστον τῶν πραγμάτων εἶναι ἡ ἀθωότης τῶν ἠθῶν». Ὀλίγον  
πρὸ τῆς τελευτῆς του, κατὰ τὸν μάρτιον τοῦ 1832, ἔγραφεν ὁ  
Κοραῆς πρὸς τὸν Κοντόσταυλον, ὅτι ἡ περὶ τὴν ἀνατροφήν ἐπιμέλεια  
πρέπει νὰ ἦναι τὸ πρῶτιστον μέλημα τῶν ἐλευθερωθέντων Ἑλλήνων.  
«Ἡ παιδεία δὲν ὠφελεῖ τοὺς μὴ ἔχοντας παιδικὴν ἀγωγὴν· εἰς τοὺς  
τοιούτους ἢ παιδεία ἄλλον καρπὸν δὲν φέρει παρὰ τὴν αὔξησιν τῆς ἀ-  
νοησίας των, ὡς τὸ παρετήρησε καὶ ὁ Σολομῶν «οὐ γὰρ χρεῖαν ἔχει

σοφίας ἐνδεῆς φρενῶν, μᾶλλον γὰρ ἄγεται ἀφροσύνη». Ἡ λογιότης χωρὶς τὴν γυμνασίαν τοῦ λογικοῦ, εἶναι ψευδοπαιδεία· ἡ δὲ γυμνασία τοῦ λογικοῦ θεμελιούται εἰς δύο μόνον πράγματα — ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην· ὡς τὰ ἤνωσαν ὁμοῦ οἱ παλαιοὶ σοφοὶ ὡς ἀναγκαῖα εἰς τὴν τελείωσιν τοῦ λογικοῦ, παρόμοια καὶ ἡ θρησκεία μας τὰ παραγγέλλει συχνά, ὡς μόνον ἱκανὰ νὰ μᾶς σώσωσι». Καὶ τελευταῖον, «Ἡ μακρὰ καὶ πολυώδυνός μου ζωὴ, καὶ τὸ τελευταῖον αὐτῆς μέρος, πεντηκονταετὲς σχεδὸν διάστημα χρόνου, ἔσον ἕζησα μὲ τούτους τοὺς ἀρίστους Ἰάλλους, μ' ἐκατάπεισαν ὅτι ἔλαι μας αἱ μωρίαι ἢ φρονήσεις, ἔλαι μας αἱ δυστυχίαι ἢ εὐτυχίαι κρέμονται ἀπὸ τὴν παιδικὴν καλὴν ἢ κακὴν ἀνατροφὴν».

Οὐχ ἦττον ἀξιοσπούδαστοὶ εἶναι καὶ ἄλλαι τοῦ ἀνδρὸς ἀποφθεγματικαὶ ἢ παραινετικαὶ γνώμαι. Ἦτο, ὡς εἴπομεν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἡγουμένου κεφαλαίου, ἐπὶ πᾶσι λάτρεις τῆς φιλοσοφίας, ἣν ἀπεκάλει «ὄρθωσιν τοῦ λογικοῦ» κατὰ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα. «Χωρὶς τῆς φιλοσοφίας τὴν χειραγωγίαν εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ γίνῃ τῆς γλώσσης ἢ ἀναμόρφωσις. Εὐτυχῶς ἔπαυσε ἡ τόση τοῦ γένους ἀναισθησία, καὶ δὲν ἔμεινε πλέον ἀμφιβολία ὅτι ἡ Ἑλλάς ἤρχισε νὰ καταλαμβάνῃ τὴν ἀσθενειάν της· καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι ἤρχισε νὰ λαλῇ, ἐὰν εἶναι ἀληθὲς ὅ,τι ἔλεγεν εἷς ἀπὸ τοὺς πάλαι πατέρας ἡμῶν, «ἀρχὴ φιλοσοφίας παρά γε τοῖς ὡς δεῖ κατὰ τὴν θύραν ἀπτομένοις αὐτῆς, συναίσθησις τῆς αὐτοῦ ἀσθενείας καὶ ἀδυναμίας περὶ τὰ ἀναγκαῖα». Τῆς φιλοσοφίας ἔργον εἶναι νὰ γνωρίσῃ τις ἑαυτὸν, ἦγουν νὰ θεωρήσῃ τίς εἶναι, ποῦ καὶ εἰς ποῖαν χρόνον περίοδον ἐγεννήθη, εἰς τίνα βίον κατάστασιν εὑρίσκεται, τί ἔργον νὰ κάμῃ καὶ ποῖον ἔρανον νὰ συνεισφέρῃ εἰς τῆς πατρίδος τὴν ἀνάγκην συγχωροῦν εἰς αὐτὸν αἱ περιστάσεις· εἰς ὀλίγα λόγια, ὁ φιλόσοφος χρεωστεῖ, ὡς ἔλεγεν ὁ Χρῖστος Ἀρίστων, νὰ μιμῆται τὸν ἀγαθὸν ὑποκριτὴν». Εἰς τί δὲ συνίσταται ἡ ἀληθινὴ σοφία; «Ἡ ἀληθινὴ σοφία εἶναι, ὡς τὴν ἱρίζαν οἱ πρόγονοί μας, ἡ τέχνη τοῦ βίου. Ἡ τέχνη αὕτη δὲν ἀλλάσσει ἀλλὰ προσδιορίζεται μόνον ἀπὸ τὰς διαφόρους τῆς τύχης ἢ τῆς φύσεως περιστάσεις· ὅλοι ὁμως ἀφορῶσιν εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς τέχνης τοῦ βίου ἦγουν νὰ ζήσωσιν εὐδαιμόνως· ἀλλὰ τὸ εὐδαιμόνως τοῦτο σημαίνει ἐναρέτως· διότι ὅστις ἐλπίζει νὰ εὐδαιμονήσῃ χωρὶς ἀρετὴν, βόσκεται ἀπὸ ματαιὰς ἐλπίδας. Τὸ δυσκολώτερον τῆς Τέχνης τοῦ Βίου μέρος εἶναι νὰ φεύγῃ τῆς ἰδίας κεφαλῆς τὰς ἀπατηλὰς κολακείας· «τὸ γὰρ ἐξαπατᾶσθαι αὐτὸν ὑφ' αὐτοῦ (λέγει



ὁ Πλάτων) πάντων χαλεπώτατον· ὅταν γὰρ οὐδὲ σμικρὸν ἀποστατῆ, ἀλλ' αἰεὶ παρῆ ὁ ἐξαπατήσων, πῶς οὐ δεινόν!». Οἱ Ἕλληνες, γενόμενοι ἐλεύθεροι, ὤφειλον κατὰ τὸν Κοραῆν, πρὸ πάσης ἄλλης μαθήσεως, νὰ σπουδάσωσι περὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς ἐλευθερίας. «Ἄν καὶ ὅλαι αἱ παραδιδόμεναι εἰς τὰς ἀκαδημίας τῆς φωτισμένης Εὐρώπης ἐπιστῆμαι πρέπει νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὰ σχολεῖά μας, ἢ χρησιμωτέρα, ἀναγκαιότερα καὶ προτέρα τῶν ἄλλων (εἰς τὰς παρούσας μάλιστα περιστάσεις) εἶναι ἢ ἐπιστήμη τῆς ἐλευθερίας, ὡς τὴν ὠνόμασεν ἓνας ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους τῶν Ἰταλιῶν (Montaigne), ἐπειδὴ χωρὶς αὐτῆς οὐδεμίαν ἀρετὴν ἐμπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ ὁ ἄνθρωπος. Τί τὸν ὠφελοῦν αἱ λοιπαὶ γνώσεις ὅλαι ὅμως, εἰάν δὲν φρονηματίσῃ τὴν ψυχὴν του τόσο, ὥστε νὰ κρίνῃ ἐπίσης ἀίσχρὸν καὶ νὰ γίνεταί δεσπότης ἄλλων καὶ νὰ δεσπόζεται ἀπὸ ἄλλους; Μισητῆς τῆς ἐλευθερίας δὲν ἐσχὴν κάνεις ἀκόμη εἰς τὸν κόσμον, διότι ἡ ἐλευθερία εἶναι αἶσθημα ριζωμένον εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς ἀπὸ τὸν ὅστις μᾶς ἐπλάσεν αὐτεξουσίου· ἀλλ' ἀπὸ τοὺς ἐπαγγελλομένους φίλους αὐτῆς ὀλίγοι τὴν γνωρίζουν. Ἄλλοι τὴν ἐπιθυμοῦν διὰ μόνους ἑαυτοῦς· ἄλλοι τὴν συγχέουσι μὲ τὴν ἀκολασίαν, νομίζοντες ἐλευθερίαν τὴν θρασύτητα νὰ μὴ σέβωνται, μηδὲ νὰ πείθωνται εἰς τοὺς ὑπηρέτας τῶν νόμων, τοὺς ἄρχοντας. Ἄν ἐδιδάσκοντο παιδιόθεν εἰς τὰ σχολεῖα τὴν ἐπιστήμην αὐτῆς, ἤθελαν καταπεισθῆ ὅτι ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία περιέχεται εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα λόγια τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, τὰ ὅποια καὶ ἄλλοτε ἀνέφερα «ἀνθρώπων μηδενὸς μήτε τύραννον μήτε δοῦλον ἑαυτὸν καθιστάναι». Ὁ ἀληθῶς ἐλευθερόφρων εἶναι, κατὰ τὸν Κοραῆν, καὶ ἀληθῶς μεγαλόφρων. «Δὲν ἐνθυμοῦμαι τίς ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἔλεγεν ὅτι ἐφραντάζετο μεγαλῆτερον καὶ ὠραιότερον τὸ σῶμά του, ὅσάκις ἤκουεν ἐπαινουμένους τοὺς συμπολίτας του· τόσο ἐγοητεύετο ἀπὸ τῆς πατρίδος τὸν ἔπαινον, καὶ τοσοῦτον φρόνημα πρέπει νὰ λαμβάνωσιν αἱ ψυχαὶ τῶν νέων Ἑλλήνων, ὅσάκις βλέπουν, ὅτι αἱ μάλιστα θαυμαζόμεναι σήμερον ἀπὸ τὰ φωτισμένα ἔθνη ἀνθρώπιναὶ πράξεις εἶναι ἔργα τῶν προγόνων αὐτῶν. Διὰ νὰ ᾔνοι ὅμως ἡ μεγαλοφροσύνη μας δικαία, μηδὲ νὰ καταντᾷ εἰς γελοιοτάτην κενοδοξίαν, πρέπει νὰ τὴν συνοδεύωμεν μὲ τὴν ἀμετάθετον ἀπόφασιν νὰ μιμώμεθα τὰς πράξεις ἐκείνων, ὅσάκις ἡ χρεία τὸ καλέσῃ.». Ἡ φιλοπατρία δὲ καὶ ἡ μετριοφροσύνη τοῦ Κοραῆ ἦσαν ἰσοστάσιοι πρὸς τὸ μεγαλόγνωμον τοῦ ἀνδρός. Πρὸς τὸν Ῥώταν, ἀποστείλαντα αὐτῷ ὀπωρικὰ, ἔγραφε τῆ 4 Ἰανουαρίου 1815. «Δὲν τὰ μισῶ βέβαια τῆς πατρίδος τὰ ὀπωρικὰ· ἀλλὰ καὶ τώρα, καθὼς καὶ ἄλλοτε,

ὅσάκις τὰ ἔλαβα, πολλὰ μικρὸν μέρος θάπανῶ ἀπ' αὐτά. Καὶ νὰ σ' ἐξομολογηθῶ γεροντικὴν ἀσθένειαν ἢ μᾶλλον μωρίαν, ἐπιθυμῶν κατὰ πάντα τρόπον νὰ φημίζω εἰς τοὺς ἀλλογενεῖς τῆς πατρίδος τὰ προτερήματα, καὶ μὴν ἔχων ἀκόμη ἀληθῆ προτερήματα καὶ καλὰ νὰ δείξω εἰς αὐτοὺς, καταφεύγω εἰς τὰς ἀρετὰς τῆς γῆς καὶ τοῦ κλίματος, καὶ εὐρίσκω ὀλίγην παρηγορίαν ὁ ταλαίπωρος τῆς λύπης μου, δείχνων εἰς αὐτοὺς ἀντὶ ἀνδραγαθῶν, ἀρπελαγαθίας καὶ συκαγαθίας». Πρὸς τὸν αὐτὸν ῥώταν, καλέσαντα τὸν Κοραῆν κλεινὸν, ἀπεκρίνατο. «Μὴ, φίλε, διὰ τὸν Θεόν! Κλέη καὶ Κύθη. Ἐξω τῆς ἀτοπίας, ἐξαγριόνουσι καὶ τοὺς λυσσασμένους ἐχθροὺς μου. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι προσμένω καὶ τιμὴν ὅταν κοπιᾶζω ἄλλὰ τιμὴν ἀνάλογον τῶν κόπων μου. Ἄς ἀφήσωμεν τὰ κλέη εἰς τοὺς προγόνους μας καὶ εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν ἀπογόνων, ὅσοι εὐτυχήσουν νὰ καταστῶσιν εὐκλειεῖς ὡς οἱ πρόγονοι... Πρὸ πάντων, φίλε ῥώτα ἐνθυμοῦ νὰ λέγῃς συχνὰ εἰς τὰ τέκνα σου, ὅτι ὁ πολυτελέστερος καὶ ἐνδοξότερος στέφανος δι' αὐτὰ εἶναι νὰ φανῶσιν ἄξια τῆς προγονικῆς εὐκλείας». Ἡ τοῦ Κοραῆ φίλια πρὸς τὸν Ἰάκωβον ῥώταν (σεβάσμιον, φιλόπατριν καὶ λόγιον Κεῖον, χρηματίσαντα καὶ πρόεδρον τῆς ἐν Τεργέστη Ἑλληνικῆς Κοινότητος) ἦτο ἄδολος καὶ ἀδελφική. Ὁ Κοραῆς ἐνόει τὴν φιλίαν καθ' ἣν ἐννοιαν περιγράφεται αὕτη ἐν τοῖς Ἠθικοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους Νικομαχείοις. Ἡ ὡς ἀληθῶς φίλια, στηριζομένη ἐπὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ἤθους, εἶναι στενὸς σύνδεσμος δύο ψυχῶν, ἐμπεφορημένων τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν φρονημάτων καὶ αἰσθημάτων, ἐξ οὗ καὶ ἡ παροιμία «μία ψυχὴ». Τὴν παρακμὴν δὲ καὶ ἀπονέκρωσιν τῆς ἀκραιφνοῦς φιλότητος διατρανοῖ ἢ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀκμάζουσα καὶ τὴν ἐνότητα τῆς ψυχῆς διασπῶσα πολυφιλία, ἥτις, διὰ ποικίλων θεραπειῶν καὶ διωροφοριῶν ἀναφανδὸν ἢ ἐν παραβύστει τὸ συμφέρον σκοποῦσα, σὴν μὲν τῆς φιλίας τὸ πρόσχημα, ἀλλὰ παραποιεῖ τὴν οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν αὐτῆς. Ἀληθῆ δὲ φιλίαν ἐπεδειξάτο ὁ Κοραῆς πρὸς τὸν ῥώταν, περιελθόντα προσκαίρως κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1829 εἰς ἐμπορικὰς δυσκολίας. «Ἄν ἡ ζωὴ μου ἐκόπτετο πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν (ἔγραφε πρὸς αὐτὸν ὁ Κοραῆς) ἤθελα ἀποφύγειν δεκαπέντε ἐτῶν θλίψεις ἄλλὰ μοῦ ἦτο πεπρωμένον νὰ πῶ καὶ τὸ πικρότατον πάντων ποτήριον τῆς δυστυχίας σου. Ἡ πικρία μου εἶναι τόσον πλέον ἀνιαρὰ, ὅσον δὲν εἶμαι εἰς κατάστασιν νὰ σὲ βοηθήσω, ὡς ἐχρεώστουν καὶ ἐπιθύμουν νὰ δράμω εἰς βοήθειάν σου. Μ' ὄλον τοῦτο, πιστὲ φίλε, μὴν ἀπελπίζεσαι· ἔσο βέβαιος ὅτι θέλω κινήσειν πάντα λίθον, μὲ ἐλπίδα νὰ εὔρω τὰ μέσα νὰ σὲ πέμψω ἐντὸς ὀλίγου

μέρος καὶ ὅσης ἐλπίζεις ἀπ' ἐμὲ βοηθείας». Μετ' ὀλίγον ἀποστέλλει ὁ Κοραῆς πρὸς τὸν πιστὸν αὐτοῦ φίλον ὅσα εἶχε πρόχειρα χρήματα. «Τόσα, φίλε, ἴσχυσα νὰ πράξω μὲ ἀμετρὸν μου θλίψιν καὶ στενοχωρίαν». Ἐν τῇ μεταξῦ ὁ μὲν Ῥώτας ἐξέφυγε τὸν επικρεμάμενον κίνδυνον, ὁ δὲ πτωχὸς Κοραῆς περιπίπτει εἰς ἕτερον κακόν, τὴν κατὰ τὸ τεταρτημόριον ἐλάττωσιν τῆς ὑπὸ τῶν Χίων τέως παρεχομένης αὐτῷ μικρᾶς συντάξεως (δισχιλίων φράγκων) πρὸς τύπωσιν πονημάτων. Μετ' εὐαγγελικῆς ἀνοχῆς διηγεῖται ὁ Κοραῆς τὰς ἀλλεπαλλήλους αὐτοῦ συμφορὰς. «Ἐνθυμείσαι τοῦ Ἰωβ τὸ πρῶτον κεφάλαιον; Εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τρεῖς ἄγγελοι ἕνας ἐξοπίσω τοῦ ἄλλου ἦλθον ἀναγγέλλοντες εἰς αὐτὸν τὰς ἀπροσδοκῆτους δυστυχίας του. «Ἔτι τούτου λαλοῦντος» καὶ πάλιν «ἔτι τούτου λαλοῦντος» καὶ τρίτον «ἔτι τούτου λαλοῦντος». Τοιαῦται (ἂν συγχωρεῖται νὰ παραβάλω τὰ μικρὰ πρὸς τὰ μεγάλα) συνέβησαν αἱ δυστυχίαι μου, εἰς τὴν συνέχειαν καὶ τῆς ἀκολουθείας των». Ἀλλ' ὅμως ἠκίστα μεμψιμοιρεῖ ὁ στωικατικὸς ἀνὴρ ἐπὶ τῇ ἐλαττώσει τῆς χορηγουμένης αὐτῷ γλίσχρης συντάξεως. «Οἱ φίλοι ὁμογενεῖς ἔκριναν εὐλόγον νὰ κολοβώσωσι τῆ κατ' ἔτος στελλομένην συνδρομὴν· δὲν τοὺς μέμφομαι, οὐδὲ δίκαιον ἔχω νὰ μεμφθῶ καὶ νένα περὶ τῆς κολοβώσεως. Δὲν ἀδικῶ ὅμως καὶ νένα ζητῶν νὰ βοηθηθῶ καὶ ἀπὸ τοὺς κατὰ πᾶσαν ὥραν καὶ στιγμὴν ρέοντας ἰδρωτάς μου». Εἰς τὰς διηγετικὰς οἰκονομικὰς τοῦ γέροντος Κοραῆ στενοχωρίας προσετέθησαν κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἡμέρας καὶ ἄλλα μικρὰ καὶ ὀχληρὰ οἰκιακὰ ἐπεισόδια. «Ἐνθυμείσαι (ἔγραφε τῷ 1832 πρὸς τὸν Νεόφυτον Βάμβαν) τὴν παραφροσύνην τῆς παλαιᾶς θεραπείης μου. Παρόμοιόν τι συνέβη πρὸ ὀλίγου καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβα νέαν θεράπειαν, μετὰ τὴν δι' ἀδυναμίαν γερωντικὴν ἀναχώρησιν τῆς πρώτης. Ταύτης ἢ παραφρόνησις δὲν εἶναι «ὄλοσῃ μανία» ἀλλ' ἢ ἀπὸ τοὺς ἰατροὺς ὀνομαζομένη «μονομανία». Πρὸ τεσσάρων ἡμερῶν ἐκβαίνει διὰ ν' ἀγοράσῃ τὰ πρὸς ζωὴν καθημερινὰ... καὶ δὲν ἐπιστρέφει πλέον ἀφίνουσά με χωρὶς γεῦμα. Παραγγέλλουν οἱ Στωικοὶ νὰ μὴ ταρασσώμεθα ἀπὸ «τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν»· ἀλλ' ὅταν αὐτὰ συσσωρεύωνται τόσον ὥστε νὰ μᾶς ἐμποδίζωσι καὶ ἀπὸ «τὰ ἐφ' ἡμῖν» δὲν εἶναι πλέον ἱκαναὶ οὐδ' αἱ παραγγελίαι τῶν φιλοσόφων νὰ μᾶς ἀναψύχωσιν». Εἰς ἐπίμετρον δὲ ὁ Κοραῆς ὤφειλεν ἐκάστοτε νὰ μετέρχεται φυλακτικὴν πρόνοιαν, διότι ὑπώπτευεν εὐλόγως τὴν φιλοφρονητικὴν ψευδευλάβειαν ἐνίων ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸν φοιτῶντων Ἑλλήνων. «Ἐν Παρισίοις εὐρίσκονται καὶ τινες Ἑλληγες, κακὰ ἀγγεῖα. Αἱ Μοῦσαι τοὺς



εύρηκασι χωρίς ἀνατροφήν, καὶ φυσικὰ τοὺς ἕκαμαν χειροτέρους ἀφ' ὅ,τι ἦσαν. Καταλαμβάνεις ὅτι περὶ τῶν τοιούτων, ἂν καὶ στενωῶς φιλιωμένος μὲ τὸν Θυρότον, δὲν τολμῶ νὰ ἐξηγηθῶ, δυσωπούμενος τὴν αἰσχύνην τοῦ γένους μου. Εἶναι καὶ ἄλλοι ἀληθῶς χρηστοί, καὶ τοιοῦτοι, ὁποίους νὰ πιστευθῆς καὶ γυναῖκα καὶ τέκνα καὶ χρήματα, ἀλλ' ὄχι βιβλία, διὰ τὴν κακὴν πρόληψιν ὅτι τῶν βιβλίων ἡ ἀφαίρεσις δὲν λογίζεται κλοπή. Μοῦ λείπει ζῶντος ἔτι (συλλογίσου πόσον εὐκολώτερον νεκροῦ) ἔν ἀπὸ τὰ βιβλία μου, καταμουζαλωμένον μὲ διορθώσεις καὶ σημειώσεις, δι' ἐλπίδα νὰ τὸ ἐκδώσω κάμμίαν φοράν, καὶ δὲν ἐξεύρω τίνα νὰ ὑποπτευθῶ».

Τελευταῖα τοῦ Κοραῆ ἔργα εἶναι τὰ "Α τ α κ τ α καὶ ὁ 'Ιερατικὸς Συγγένημος. «Τὰ "Ατακτα (ἔλεγεν) εἶναι τὰ σκουπίδια τῆς βιβλιοθήκης μου· ἀληθῶς σκουπίδια καὶ σκύβαλα, ἐπειδὴ οὔτε καιρὸν οὔτε δύναμιν ἔχω νὰ τὰ ἀναθεωρήσω καὶ τὰ διαθέσω εἰς καλητέραν τάξιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ τὰ σκύβαλα ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης δύναται νὰ σύρη σκαλιζῶν καὶ ὀλίγους τινὰς μαργαρίτας, ἀποκοτῶ τὸ ἔργον». Ἐν τοῖς λεγομένοις τούτοις σκυβάλοις λανθάνουσιν ἀληθῶς πάμπολλα χρυσοῦ ψήγματα καὶ τιμαλφεῖς μαργαρίται. Ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου (1828) ἐξηγεῖται ὁ Κοραῆς διὰ μακροτέρων, διατὶ ἐκάλεσεν αὐτὰ "Α τ α κ τ α. «Εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου εὕρισκοντο σκορπισμένα πολλὰ διαφόρου ὕλης σημειώματα, ἀλλὰ εἰς τετράδια, καὶ ἄλλα εἰς ἀπλᾶ χαρτίου φύλλα, γραμμένα εἰς ἴδιαν μου χρήσιν παρέργως, ὡς ὁ καιρὸς μ' ἐσυγχώρει, καὶ διὰ τοῦτο ἀνάξια νὰ κοιωνηθῶσιν εἰς κἀνένα, καὶ ἀναξιώτερα νὰ δημοσιευθῶσι διὰ τύπων. Φίλοι τινὲς ἀπ' ἐκείνων τῶν φίλων τοῦ γένους, τῶν ὁποίων ἡ ἰσχυρὰ φιλία δεκάζει κάποτε τὴν κρίσιν, μ' ἐπαρακάλεσαν νὰ τὰ κοινοποιήσω, οὐδὲ μ' ἐσυγχώρησαν κἂν νὰ τὰ ἀναθεωρήσω ἢ νὰ διορθώσω ὅπωςδὴποτε τὴν ἀταξίαν των, ὑποπτευόμενοι δικαίως ὅτι ἡ ἡλικία μου δὲν μ' ἐσυγχώρει πλέον ἀναθεωρήσεως καιρὸν. Διὰ νὰ εὐχαριστήσω λοιπὸν τοὺς φίλους μου, παραβαίνω τὴν φρόνιμον συμβουλήν «τὰ ἐν οἴκῳ μὴ ἐν δήμῳ» καὶ τολμῶ νὰ δημοσιεύσω ὅσα δὲν ἔπρεπεν ἴσως νὰ φανερώσω εἰς κἀνένα. Τοῦτο εἶναι ἡ καθαρὰ ἀλήθεια· ἄς με πιστεύσῃ ὅστις σέβεται τὴν ἀλήθειαν». Ἄλλ' ἡ εὔρεσις προσφουῶς ἐπιγραφῆς δὲν ἦτο εὐκόλον πρᾶγμα. «Ποίαν ἐπιγραφὴν ἢ ποῖον ὄνομα εἶχα νὰ δώσω ἀρμόδιον εἰς τοιαύτην ἀνάρμοστον σύνταξιν; Οἱ παλαιοὶ ἐπέγραφαν τὰ τοιαῦτα «Σύμμικτα» «Παντοδαπά» «Ποικίλα» «Σποράδην Ὑπομνήματα» καὶ «"Ατακτα». Τοιαῦτα

ἦσαν τὰ Σύμμικτα ἢ τὰ Καταβραχὺ Ὑπομνήματα τοῦ Ἀριστοξένου, τὰ Παντοδαπὰ τοῦ Φιλήμονος καὶ τοῦ Φαβωρίνου, τὰ Σποράδην Ὑπομνήματα τοῦ Ἰερωνύμου, τὰ Ἄτακτα τοῦ Φιλητᾶ καὶ ἄλλων ἄλλων, ἐκ τῶν ὁποίων τίποτ' ἄλλο δέν μας ἔμεινε παρὰ τὴν γνωστὴν εἰς ὅλους Ποικίλην Ἱστορίαν τοῦ Αἰλιανοῦ. Ὁ Κοραῆς προσέλειτο τὴν ἐπιγραφὴν «Ἄτακτα», διότι οὕτω παρωρομάθησαν καὶ τοῦ Κώου Φιλητᾶ τὰ «Ἄτακτα» δι' ἔλλειψιν ἀλφαβητικῆς ἢ ἄλλης σειρᾶς. Φοβεῖται δὲ ὁ Κοραῆς «μήπως τὰ ἰδικά του «Ἄτακτα» εἶναι καὶ τῶν «Ἀτάκτων» τοῦ Φιλητᾶ ἀτακτότερα». διότι «ἐσώρευσεν (ὡς λέγει) εἰς αὐτὰ ἐξηγήσεις λέξεων καὶ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς σημερινῆς ἡμῶν γλώσσης, ὕλης λεξικοῦ κοινοῦ δοκίμιον, γραμματικά τινα, ἠθικά, πολιτικά, ἱστορικά, ἀρχαιολογικά καὶ θεολογικά ὑπομνήματα, ὅλα ἀτελῆ, ὅλα ἄξεστα, ὅλα ἀνεπίκριτα, εἰς ἓνα λόγον, Ἄτακτα». Ἦρξαστο οὕτω τῆς ἐκδόσεως τῶν «Ἀτάκτων» ἀπὸ δύο ποιημάτων γεγραμμένων μὲν ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ, περὶ τὰ μέσα τῆς δωδεκάτης ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ὑπὸ Θεόδωρου τοῦ ἐπονομασθέντος Προδρόμου ἢ Πτωχοπροδρόμου, προσπεφωνημένων δὲ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουῆλ τὸν Κομνηνόν. Τὰ δύο ταῦτα ἐκ χιλίων καὶ περιπλέον στίχων ποιήματα ἀπογράψας ἐκ δύο κινδύων τῆς ἐν Παρισίοις Βιβλιοθήκης, ἐσχολίασε διὰ μακροτάτων σημειώσεων, ἐνθα διηκριβωμένως ἐξετάζονται ἡ διαφορὰ τῆς κοινῆς ἡμῶν γλώσσης «ἀπὸ τὴν πρὸ 700 σχεδὸν ἐνιαυτῶν κοινῶς λαλουμένην γλῶσσαν», τὰ κέρδη αὐτῆς καὶ αἱ ἀπώλειαι καὶ «ποῖα τὰ μέσα ν' αὐξήσωμεν τὰ κέρδη καὶ νὰ ἐλαττώσωμεν τὰς ζημίας της». Ἴνα κρίνη τις δικαίως τὸν Πρόδρομον καὶ τοῦ Προδρόμου τὰ ποιήματα, δεόν, κατὰ τὸν Κοραῆν, νὰ ἐρευνήσῃ τὴν σύγχρονον ἐκείνῃ κοινῇ τοῦ ἔθνους κατάστασιν, ἣν ἄριστα εἰκονίζει αὐτῇ τοῦ βυζαντίου στιχουργοῦ ἢ ποιήσις. «Ὁ Πρόδρομος ἦτο σοφώτατος ὄχι διὰ τὰ δύο ταῦτα βάρβαρα στιχουργήματα, ἀλλὰ διότι ἔγραψεν ἄλλα πολλὰ, καὶ πεζὰ καὶ ἔμμετρα, εἰς ἐλληνικὴν γλῶσσαν γραμματικά, ἱστορικά, φιλοσοφικά, ἀστρονομικά καὶ θεολογικά συγγράμματα Ἄλλ' ἡ σοφία τοῦ Προδρόμου δέν ἦτο πλήν πολυμαθία χωρὶς κρίσιν, καὶ, ὡς λέγει ὁ Ἐπίκτητος, φιλοσοφία χωρὶς ἐγκέφαλον. Τοιαύτη ὅμως ἦτο, πλήν ὀλίγων τινῶν (ἐν οἷς ὁ Θεσσαλονίκης Ἡυστάθιος) ὅλων τῶν συγχρόνων τοῦ Προδρόμου λογίων ἀνδρῶν ἡ σοφία τὸ μαρτυροῦν τὰ συγγράμματά των, ἢ πρὸς ἀλλήλους ἀγρία διαγωγῆ των, αἱ κατ' ἀλλήλων ὕβρεις, αἱ συκοφανταίαι». Ἐντεῦθεν ὀρμώμενος στηλιτεύει πάλιν ὁ Κοραῆς τὰς κακίας τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, ἧτις

περιέβαλε «τούς ευνούχους, τούς ψωμοκόλακας καὶ τούς ἀργούς». Ἀλλὰ τῶν κακῶν τούτων δὲν ἦσαν ὑπαίτιοι μόνοι οἱ περὶ τὴν Αὐλὴν. «Εἶχαν οἱ ἀργοὶ καὶ ἄλλο καταφύγιον, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ κόσμου, καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Μοναχῶν· ἡ πρώτη ἐπολυπλασίασε τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὀφίγια καὶ ἀξιώματα, καὶ οἱ Πατριάρχαι ἤρχισαν νὰ μιμῶνται τῆς παπικῆς αὐλῆς τὸν τύπον καὶ νὰ συνερίζωνται, ὡς ἐκεῖνοι, μὲ τούς αὐτοκράτορας· ἀρκεῖ εἰς ἀπόδειξιν ἡ διαγωγή τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου, ὅστις, ἐπὶ προφάσει ὀρθοδοξίας, ἐκίνησε διωγμὸν κατὰ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Λατίνων, ἐκίνησε δὲ ὕστερον στάσιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Ἑκτου, ὑπέδησατο βασιλικά πορφυρᾶ τσαγγία, εἰς διαφορὰν δὲ τινὰ μετὰ τοῦ βασιλέως ἐτόλμησε νὰ ἐκφωνήσῃ ἐγὼ σ' ἔσσεψα, ἐγὼ καὶ δύναμαι νὰ σὲ καταλύσω». Δὲν ἀρκεῖται

Κοραῆς, ἀλλὰ κατακρίνει καὶ τὴν χρῆσιν τῶν βασιλέων, λέγων ὅτι αὕτη ἐπινόημα τῆς παπικῆς αὐλῆς καὶ οὐχὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. «Οἱ βασιλεῖς καὶ πλούσιοι τοῦ Γραικορωμαϊκοῦ κράτους, παρὰ τὴν εἰς τὰς κατὰ πόλεις ἐκκλησίας καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς δεισιδαίμονα καὶ ἄσωτον χορηγίαν, κατεπλούτιζαν ἀκόμη καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῶν μοναχῶν, πολυπλασιάζοντες, μὲ μεγάλην καὶ τῶν τεχνῶν καὶ τῆς γεωργίας ζημίαν, τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰ μοναστήρια». Οἱ μοναχοὶ καὶ ἱερεῖς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς δυτικούς, πρέπει νὰ λογίζωνται ἅγιοι, κατὰ Κοραῆν. «Οὐδὲν ἤττον ὅμως δὲν ἔλειψαν νὰ σκανδαλίσωσιν ἀρκετὰ τοὺς κοσμικοὺς μὲ τὴν ἄσωτον αὐτῶν διαγωγὴν, καὶ νὰ ταχύνωσι, πληθυνόμενοι μὲ τὴν αὐξηθεῖσαν ἀπ' αὐτοὺς κοινὴν δεισιδαιμονίαν, τὴν κατάλυσιν τῆς Γραικορωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας· τὸ κακὸν εἶχε κορυφωθῆ ἐπὶ Κομνηνῶν, ὑπερεπλεόνασε δὲ καὶ ἀπὸ τὴν πλειοτέραν μὲ τοὺς Δυτικούς ἐπιμιξίαν». Ἡ αὐξησης τῆς πρὸς τοὺς Λατίνους ἐπικοινωνίας τῶν Ἑλλήνων ηὔξησε, κατὰ Κοραῆν, καὶ τὴν ἀπαιδευσίαν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους καὶ τὴν ἀχώριστον αὐτῆς δεισιδαιμονίαν· «εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν ὅμως ταύτην (ἂν ἐγέννησε ποτὲ τί καλὸν ἢ δεισιδαιμονία) χρεωστοῦμεν οἱ σημερινοὶ Γραικοὶ τὴν ὑπαρξίν μας». Τοσοῦτον δὲ καὶ τηλικούτον δέος ἐμποιεῖ πρὸς τὸν Κοραῆν ἡ ἀνάμνησις τῶν Βυζαντινῶν, ὥστε μετὰ μείζονος δισταγμοῦ ἢ ὀρθῆς προγνώσεως λέγει ἀνενδοιάστως· «βασιλεῖς βέβαια δὲν θέλει πλέον λάβειν ἢ Ἑλλάς, ὅτι οὐδὲ συμφέρει αὐτὴν νὰ βασιλεύεται οὐδὲ ἀπὸ ὅμοιον τοῦ ἀοιδίμου Μάρκου Αὐρηλίου βασιλέα». Ταῦτα δὲ ἀποφαίνεται ὁ Κοραῆς ἀναλογιζόμενος «εἰς ποίαν ἐλεεινὴν παράλυσιν ἔφερε τὸ ταλαίπωρον



ἔθνος ἢ ἀπόλυτος τῶν Γραικορωμαίων δεσποτῶν ἐξουσία, ἢ ὄχι ἐλαφροτέρῃ καταδυναστεία καὶ πλεονεξία τῶν ὑπαλλήλων τιτλοφόρων ἀρχόντων, καὶ ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν, καὶ ἢ ἀκόλουθος αὐτῆς ἀμέλεια τῆς παιδείας τοῦ ἔθνους». Ἀξιόλογα πρᾶγματὰ παρενείρει ἐνθαδε ὁ Κοραῆς περὶ μορφώσεως χρηστῶν ἱερέων πρὸς ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν τοῦ λαοῦ παιδευσιν, ἀποκηρύττων τὰ μοναχικὰ τάγματα ὡς ἀνωφελεῖ καὶ εἰς τὸ ἔθνος βλάβερὰ. «Σωτηριωδέστερον καὶ εἰς τοὺς μοναχοὺς καὶ εἰς ἡμᾶς ἔθνος ἦθελ' εἶσθαι νὰ κατασταθῶσι ἀντὶ μ ο ν α χ ῶ ν κοινωνικοί, νὰ συζῶσι, νὰ συνεργάζωνται καὶ νὰ συναπολαύωσι μὲ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀδελφῶν τῆς κοινῆς ἐργασίας τοὺς καρπούς· εἰς τὴν ἑλληνικὴν νεοκατὰστατον πολιτείαν, ἔχουσαν χρεῖαν ἀπὸ ἐργάτας γεωργούς, ἐργάτας τεχνῶν, ἐργάτας ἐπιστήμης καὶ παιδείας τοῦ ἔθνους, δὲν συγχωρεῖται πλέον νὰ τρέφη ἀργούς· καὶ ἔχουσαν ἱερεῖς πολίτας, προσευχομένους καθημέραν ὑπὲρ αὐτῆς εἰς τὰς ἐκκλησίας, ἦθελ' εἶσθαι καὶ περιττὸν καὶ γελοῖον νὰ πληρόνη προσευχὰς ἐγκλειστων καὶ τῆς πολιτείας ἀλλοτρίων μοναχῶν». Ἡ πολιτεία, κατὰ τὸν Κοραῆν, πρέπει νὰ ἀφῆ ἐλευθέρους τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ μονάζωσιν, οὐδὲ δικαιοῦται νὰ κλείσῃ τὰ μοναστήρια· «λεπτὸν ὅμως δὲν πρέπει νὰ δαπανᾷ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀχρήστων εἰς τὸ κοινόν». Ὅσον δὲ μισομόναχος τοσοῦτον φιλόθησκος εἶναι ὁ Κοραῆς. «Ἀπὸ τὴν πάτριόν μου θρησκείαν δὲν ἐξέκλινα ποτέ· ἀλλ' ὁ φόβος τῶν δεινῶν μ' ἐκίνησε καὶ τὰ μοναχικὰ πολυπληθῆ καὶ πολυώνυμα τῶν Δυτικῶν τάγματα νὰ κατηγορήσω καὶ τοὺς ἡμετέρους μοναχοὺς νὰ δείξω ὅτι, καθὼς συνήργησαν εἰς τὴν πτώσιν τῆς ποτέ μας ἐλευθερίας, οὕτω δύνανται καὶ πάλιν νὰ βλάψωσι τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς, ἂν ἐπιμένωσι νὰ πληθύνωνται, ὡς πρότερον»· ἐπιλέγει δὲ ὅτι «εἰς τοὺς Ἰησοῦίτας πρέπει νὰ κλεισθῶσιν οἱ λιμένες τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἀποκλείονται εἰς τοὺς πειρατάς».

Ἐλθῶμεν νῦν καὶ εἰς τοὺς περιβοήτους τοῦ Πτωχοπροδρόμου στίχους πρὸς τὸν «βασιλέα βασιλέων καὶ ἀνάκτων ἀνακτα» Μανουὴλ τὸν Κομνηνόν. Ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, ἐκ στίχων 396, ὁ Θεόδωρος παρακαλεῖ τὸν βασιλέα νὰ ανοίξῃ θύραν ἐλέους καὶ παράσχη αὐτῇ χεῖρα, ἀνάγουσαν τὸν δυστυχεῖ στυχοργὸν ἐκ λάκκου καὶ βόθρου πενίας, ἀπαλλάττουσαν δὲ αὐτὸν ἀπὸ τῶν διωγμῶν ἀπηγεστάτων δανειστῶν. Τὸ δεύτερον βιβλίον, ἐκ στίχων 655, περιέχει φοβερὰν κατηγορίαν κατὰ τῶν μοναχῶν καὶ ἡγουμένων. Τὸ προσίμιον καὶ ὁ ἐπίλογος τῶν λαμβικῶν τούτων ποιημάτων εἶναι γεγραμμένα ἐν τῇ ἑλληνίζούσῃ τῶν